

**РОЛЬ ЛІГИ НАЦІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
У ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ****ROLE OF THE LEAGUE OF NATIONS AND THE UNITED NATIONS
IN RESOLVING OF INTERNATIONAL CONFLICTS****Гуцова О.С., студентка I курсу
міжнародно-правового факультету***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена аналізу діяльності двох міжнародних організацій – Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй. Необхідною умовою розуміння процесу розвитку міждержавного співробітництва є висвітлення діяльності зазначених організацій для вдосконалення інституту мирного вирішення міжнародних конфліктів та розвитку міжнародного права. Аналіз діяльності Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй здійснено в історичному та правовому аспектах, що дає змогу зробити деякі висновки: по-перше, становлення цих організацій відбувалось під час переломних моментів в історії людства, таких як Перша та Друга світові війни; по-друге, з розвитком суспільства одночасно розвивається і право, адже виникає необхідність регулювати нові виклики суспільства.

У статті проаналізовано зв'язок між діями міжнародних організацій та загальним становищем у світі, причини невдач у діяльності Ліги Націй, можливі наслідки у разі вирішення конфліктів іншим чином. Автор спробував виявити головні проблеми, що виникли в ході Другої світової війни та з'ясувати необхідність створення нової міжнародної організації – Організації Об'єднаних Націй. Усі ці відомості дали змогу зрозуміти проблеми міжнародних відносин того часу та загальні тенденції розвитку міжнародного співробітництва в майбутньому. Метою цієї наукової статті є порівняльна характеристика діяльності Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй в історико-правовому аспекті. У статті автор показав значення діяльності цих міжнародних організацій у сучасному світі.

Ключові слова: міжнародна організація, Ліга Націй, Організація Об'єднаних Націй, міжнародне право, міжнародні відносини.

The article is devoted to the analysis of the activities of two international organizations – the League of Nations and the United Nations. A prerequisite for understanding the process of development of interstate cooperation is to cover the activities of these organizations in order to improve the institution of peaceful settlement of international conflicts and the development of international law. The analysis of the activities of the League of Nations and the United Nations has been made in historical and legal aspects, which makes it possible to give some conclusions: firstly, the formation of these organizations took place after cruel turning points in the history such as First World War and the Second World War; secondly, with the development of society, at the same time the law is developing, because there is a need to regulate new challenges of society.

The article analyzes the relationship between the actions of international organizations and the global situation, the causes of failures. The author tried to identify the major problems that arose during Second World War and to clarify the need for a new international organization, the United Nations. All this information made it possible to understand the problems of international relations of that time and the general tendencies of development of international cooperation in the future. The aim of this article is to compare the historical and legal aspects of the activities of the League of Nations and the United Nations. In the article the author showed the importance of the activities of these international organizations in the modern world.

Key words: international organization, League of Nations, United Nations, international law, international relations.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людства вкрай важливою є проблема вирішення міжнародних конфліктів та запобігання їм. Тому особливу увагу завжди приділяють створенню міжнародних організацій, які підтримували б стабільність у світі. Як відомо, міжнародні конфлікти, особливо збройні, призводять до дуже невтішних наслідків, що стають наслідком масштабних людських жертв, втрати довіри до влади, занепаду міжнародних зв'язків. І лише після величезних втрат людство згадує про необхідність створення міжнародних організацій, які в майбутньому перешкоджатимуть виникненню подібних конфліктів. Найбільш яскравими прикладами є створення Ліги Націй після Першої світової війни та Організації Об'єднаних Націй після Другої світової війни. Тому в сучасних умовах необхідним є аналіз певних аспектів функціонування вищезазначених міжнародних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема діяльності Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй у різні часи цікавила як українських, так і зарубіжних науковців. Серед найвідоміших науковців потрібно назвати М. Ушакова, В. Федорова, Г. Єфімова, В. Бруза, М. Баймуратова, Л. Оппенгейма, Г. Шварценберґера. Науковці досить глибоко дослідили певні аспекти функціонування цих організацій. Але потрібно зазначити, що ґрунтовна характеристика двох організацій до цього часу не знайшла свого втілення в життя.

Мета статті – на основі нормативно-правових актів та наукових робіт дати характеристику діяльності Ліги Націй та Організації Об'єднаних Націй в історико-правовому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Ліга Націй – це міжнародна міждержавна організація, яка була створена у 1919 р.

на Паризькій мирній конференції з метою досягнення миру та безпеки у світі після Першої світової війни. Цей збройний конфлікт був наймасштабнішим на той час у світі, що завдав непоправної шкоди як державам, що офіційно брали участь у війні, так і нейтральним країнам. У зв'язку з цим і було висунуто ідею створення організації, яка в майбутньому не допустить б подібних конфліктів. У XVIII ст. І. Кант у праці «До вічного миру» запропонував ідею формування федерації, до якої входили б усі держави та народи. Федерація, про яку говорить І. Кант, жодним чином не передбачала обмеження національного суверенітету. Саме поняття міжнародного права, основою і втілення якого вона мусила слугувати, ґрунтувалось на визнанні такого суверенітету і рівності всіх народів. Єдиною метою такої федерації було запобігання війні і захист прав кожної держави. Ті примусові санкції, які мусили бути в розпорядженні держав, що входили б до її складу, не мали зачіпати їхнього суверенітету. Єдиним з усіх суверенних прав, яким держави мали поступитися, було право на війну [1, с. 11–12].

У зв'язку з подіями Першої світової війни політичні кола багатьох держав рішуче задумалися про створення організації, яка була б гарантом миру у всьому світі. Найбільшого впливу на формування Ліги Націй справили ідеї політиків і науковців Великобританії та США, про яких зазначається далі.

У США ще на початку війни в серпні 1914 р. професор політекономії І. Фішер написав статтю, де висловлював думку, що задля неповторення подібного конфлікту необхідно створити певну установу, в складі якої був би арбітражний суд та міжнародна поліція.

У Великобританії особливу роль у генерації ідей зіграло Фабіанське товариство. Його члени запропонували

Л. Вулфу написати доповідь щодо створення міжнародної організації. Таким чином, з'явилась книга «Міжнародний уряд» (англ. "International government"). Думки членів Фабіанського товариства зацікавили відомих політиків, у тому числі В. Вільсона. Згодом, у 1917 р., відомий британський діяч Дж. Брайс опублікував свій план формування міжнародної установи, але, на думку деяких дослідників, він був схожий на проєкт Л. Вулфа. Через певний час військовий та політик Я. Сметс створив власний проєкт організації, який мав найбільш реалістичний характер.

У січні 1918 р. президент США В. Вільсон представив свої загальновідомі «Чотирнадцять пунктів», де останнім пунктом було створення Ліги Націй. Через рік, у січні 1919 р., на засіданні Паризької мирної конференції було створено комісію на чолі з В. Вільсоном для розробки проєкту Ліги Націй. А вже 28 квітня 1919 р. було затверджено Статут Ліги Націй (далі – Статут).

Статут спочатку підписали 32 країни, 5 з яких були частинами Британської імперії: Канада, Австралія, Південна Африка, Нова Зеландія та Індія. Ще 13 держав отримали запрошення приєднатися до новоствореної організації. Але країни, які програли у Першій світовій війні, не ввійшли до Ліги Націй. Тому можна вважати, що це був певний перерозподіл сфер впливу в світі. Ще одним доказом цього є те, що території переможених країн передавалися державам-переможцям як так звані «мандатні території». Народи, що проживали на таких територіях, не отримали права представляти свої інтереси у міжнародній організації, яка була створена, щоб «встановити панування справедливості» [2].

Відповідно до Статуту діяльність Ліги Націй забезпечувалася Зібранням та Радою, при яких діяв постійний Секретаріат. У Зібрання, яке збиралося у визначений час або будь-який інший момент, якщо того вимагали обставини, входили Представники Членів Ліги. Рада діяла за певних обставин, але не менше одного разу в рік, та складалася з Представників Головних Союзних та Об'єднаних Держав та чотирьох інших Членів Ліги, які призначалися Зібранням. Прийняття рішень як у Зібранні, так і в Раді вимагало, щоб усі Члени Ліги проголосували «за», і це, на думку деяких учених, призводило до зменшення результативності основних органів Ліги. Хоча під час розгляду справ, що стосувалися конфліктів, встановлювалися певні обмеження.

Згідно зі ст. 8 та 10 Статуту Члени Ліги Націй визнавали, що задля збереження миру потрібно обмежити до мінімуму національне озброєння та зобов'язувались поважати й оберігати від будь-якого нападу територіальну цілісність та політичну незалежність один одного.

Відповідно до ст. 13 Статуту Члени Ліги Націй зобов'язувались не розпочинати війну проти іншого Члена, який їх поважає, інакше Рада буде вживати певних заходів для зупинення такого конфлікту. Якщо була загроза розгортання війни або воєнні дії вже були розв'язані, то Генеральний Секретар мусив розпочати засідання Ради Ліги Націй, рішенням якої могла бути рекомендація звернутися сторонам конфлікту до третейського суду. У разі якщо агресор не змінив свої плани щодо війни, то з ним припинялися всі фінансові, торгові зв'язки і заборонялися особисті відносини з населенням тієї країни. А наостанок застосовувалася військова сила проти агресора, але власних збройних сил Ліга Націй не мала. Щоб реалізувати останній метод припинення війни, Рада була зобов'язана запропонувати різним зацікавленим Урядам той чисельний склад військової, морської або повітряної сили, за допомогою якого Члени Ліги будуть за належністю брати участь у збройних силах, призначених для підтримки поваги до зобов'язань Ліги [2].

За роки свого існування Ліга Націй впливала на міжнародні відносини, але результати її діяльності були неоднозначними.

У перший рік свого функціонування Ліга Націй вирішувала проблему Аландських островів – архіпелагу в Балтійському морі. Більша частина островів була заселена шведами і, відповідно, була у складі їх держави, але на початку XIX ст. цей архіпелаг та Фінляндія були передані Російській імперії. У 1917 р. після проголошення Фінляндією незалежності майбутній статус Аландських островів став невизначеним. У зв'язку з цим Швеція заявила про свої претензії на архіпелаг. Після закінчення Першої світової війни ситуація стала ще більш напруженою, адже шведське населення вимагало відокремлення від Фінляндії, а вона своєю чергою проголосила Акт про автономію Аландів. Тому Швеція звернулася до Ліги Націй з проханням розглянути це питання. Рішенням міжнародної організації стало визнання верховенства влади Фінляндії над архіпелагом, але при цьому мала існувати автономія шведського населення. Можливо, Ліга Націй визнала б Аландські острови частиною Швеції, адже більшість населення – це шведи, але, мабуть, у такому разі ще більше б загострився конфлікт, який призвів би до невтішних наслідків.

Ліга Націй також брала участь у вирішенні конфлікту щодо встановлення іраксько-турецького кордону. Після закінчення Першої світової війни постало питання про Мосульський вілайет – територію колишньої Османської імперії. Туреччина претендувала на цей регіон як історично усталену частину, а Великобританія наполягала, що Мосул має бути територією Іраку, адже останній був під мандатом Великобританії і до нього входила саме ця провінція. Цей конфлікт міг перерости у війну між Туреччиною та Великобританією, але цю угоду встановлювала, що іраксько-турецьким кордоном мала бути «брюсельська лінія», яка була встановлена Радою Ліги Націй у 1924 р., але з незначними змінами. Потрібно погодитися з думкою Є. Баранової та А. Сагімбаєва про те, що «беззапеченим є той факт, що рішення міжнародної організації об'єктивно відповідало інтересам курдської спільноти, що становила більшу частину населення Мосульського вілайету, яка отримала в період британського мандатного управління певні можливості для розвитку своєї культурної автономії» [3, ст. 83].

Проте не завжди рішення Ліги Націй були результативними. З приводу цього потрібно зазначити захоплення китайської Маньчжурії Японією та напад Італії на Ефіопію.

У 1931 р. Японська імперія виступила агресором щодо Китаю, захопивши Маньчжурію та створивши на цій території державу Маньчжоу-Го. У відповідь на це Ліга Націй створила комісію, яка встановила, що Маньчжурія має належати Китаю. У середині 1933 р. Японська імперія офіційно припинила своє членство у Лізі Націй, але жодних заходів щодо припинення та подальшого запобігання японській агресії не було вжито. Можна вважати, що саме через це Японії вдалося здійснити ще не один напад на чужі території. Іншим прикладом недієвості Ліги Націй є рішення щодо італійського нападу на Ефіопію в 1935 р. Замість цієї країни Італія створила колонію, що отримала назву Італійська Східна Африка. Ліга Націй визнала Італію агресором. Згодом Радою були введені санкції, які зовсім скоро були скасовані. Тому агресор не поніс жодної відповідальності за свої вчинки.

Ліга Націй зробила вагомий внесок у розвиток міжнародного права та сформувала підвалини для подальшого вдосконалення системи міжнародного врегулювання конфліктів. За часи свого існування організація мала як позитивні, так і негативні сторони своєї діяльності. До перших

перш за все потрібно віднести те, що досить багато конфліктів вдалося вирішити без застосування зброї. Ліга Націй змогла протягом певного часу впливати на політичні рішення таких країн, як Німеччина, Японська імперія. Проте міжнародна організація не змогла зупинити наростаючу міжнародну напругу та запобігти Другій світовій війні. Причини цього знаходять своє відображення і в установчому документі – Статуті, де не було визначено окремих повноважень для Зібрання та Ради і в діяльності Ліги Націй, головні ролі в якій мали Великобританія та Франція.

На початку Другої світової війни Ліга Націй практично припинила свою політичну діяльність – її робота була спрямована на дослідження соціальних та гуманітарних проблем у різних регіонах світу. Неспроможність Ліги Націй врегулювати конфлікти мирним шляхом призвела до необхідності створення нової міжнародної організації – Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Хоча Ліга Націй не змогла справитися зі своїм основним статутним завданням, пов'язаним насамперед із запобіганням Другій світовій війні і з мирним урегулюванням міжнародних конфліктів, вона зіграла свою історичну роль, котра полягає в тому, що ця організація стала прообразом міжнародної універсальної організації світового співтовариства – Організації Об'єднаних Націй [4, ст. 214–215]. Статут ООН було затверджено в 1945 р., у ст. 1 якого вказані цілі створення організації: «підтримувати міжнародний мир і безпеку; розвивати дружні відносини між націями; здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем; бути центром для узгодження дій націй у досягненні спільних цілей» [4]. Проте багато країн не приєдналися до ООН, оскільки вони досі залишалися членами Ліги Націй. Тому у квітні 1946 р. було скликано Зібрання, яке оголосило про припинення діяльності Ліги Націй. Майно та інші матеріальні цінності Ліги було передано ООН.

Статут ООН є дуже схожим на такий же установчий документ Ліги Націй. Відповідно до ст. 7 Статуту головними органами ООН є Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з Опіки, Міжнародний Суд та Секретаріат.

Генеральна Асамблея має збиратися на чергові сесії щороку або якщо того вимагають обставини, вона складається з усіх Членів ООН, кожний з яких може мати не більше п'яти представників. На відміну від Ліги Націй, в ООН Генеральна Асамблея має власні повноваження. Вона відповідає за розгляд загальних принципів співробітництва, обговорення питань, що стосуються підтримання міжнародного миру, затвердження бюджету та надання рекомендацій Членам і Раді Безпеки ООН. Процедура ухвалення рішень також відрізняється від тієї, що була в Лізі Націй. Залежно від важливості питання воно ухвалюється або більшістю у дві третини, або ж простою більшістю присутніх і тих, що голосували.

Рада Безпеки ООН до 1965 р. складалася з п'яти постійних та шести непостійних членів, а з 1966 р. кількість непостійних членів дорівнює десяти. У наш час постійними членами є Китайська Народна Республіка, Французька Республіка, Російська Федерація, Сполучене Королівство Великобританії та Північної Ірландії й Сполучені Штати Америки, тобто це одні з найвпливовіших держав у світі. Непостійні члени обираються строком на два роки. Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримку міжнародного миру й безпеки та формулювання планів створення системи регулювання озброєнь для подання на розгляд Членам Організації. Рішення Ради Безпеки з процедурних питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради. Рішення з інших питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, включаючи голоси, які збігаються, всіх постійних членів Ради [4]. Тобто кожен

постійний член має право вето, що, з одного боку, є правильним, адже рішення мають відповідати інтересам усіх народів, а з іншого – член може навмисно перешкоджати ухваленню рішень.

Способи вирішення конфліктів мирним шляхом є схожими на ті, що були в Лізі Націй. У разі виникнення конфлікту сторони перш за все мають спробувати вирішити його шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи інших мирних засобів на власний розсуд (ст. 33 Статуту ООН). Якщо за допомогою наведених способів не вдається владнати ситуацію, то потім це розглядає Рада Безпеки, яка може відправити справу в Міжнародний Суд або рекомендувати умови розв'язання конфлікту. Є також заходи, що застосовуються для виконання рішень Ради Безпеки: повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових та інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин (ст. 41 Статуту ООН). Крайніми заходами є демонстрація сили, блокада й інші операції повітряних, морських або сухопутних Членів Організації (ст. 42 Статуту ООН).

Можна зробити висновок, що особливе місце в Статуті ООН відведено мирному вирішенню конфліктів. Такий принцип уперше був закріплений у Гаазькій Конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 року. Так, положенням ст. 1 Статуту ООН зазначається, що «Організація Об'єднаних Націй має на меті розвивати дружні відносини між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру» [4]. Тобто автори Статуту впевнені, що мир у всьому світі можливий тільки за умови рівності всіх народів. Ще одним доказом цього є ст. 73, де вказано, що «Члени Організації Об'єднаних Націй, які несуть або приймають на себе відповідальність за управління територіями, народи яких ще не досягли повного самоврядування, визнають той принцип, що інтереси населення цих територій є першорядними, і, як священний обов'язок, приймають зобов'язання максимально сприяти благополуччю населення цих територій у рамках системи міжнародного миру й безпеки» [4]. У 2007 р. було навіть прийнято окрему Декларацію ООН про права корінних народів.

Незважаючи на те, що ООН визнає досвід здійснення правосуддя Міжнародним Судом вдалим, є певні недоліки. Як відомо, одним із принципів правосуддя є обов'язковість рішення суду. Такий принцип закріплений у ч. 1 ст. 94 Статуту ООН, де зазначається, що Член Організації зобов'язується виконати рішення Міжнародного Суду у тій справі, по якій він був стороною. Однак така засада неодноразово порушувалась. Як приклад можна навести резонансну справу «Нікарагуа проти Сполучених Штатів Америки». У цій справі Міжнародний Суд ООН визнав у діях США порушення міжнародних звичаїв: не втручатися у внутрішні справи держави, не застосувати сили до іншої держави та не порушувати суверенітет іншої держави. Суд зобов'язав США припинити будь-які воєнні та інші протиправні дії проти Нікарагуа та компенсувати збитки за завдану шкоду. Однак це рішення не було виконане, незважаючи на прямий обов'язок його виконання відповідно до Статуту ООН.

Позитивним прикладом діяльності ООН, у тому числі для нашої країни, може слугувати справа «Румунія проти України», судовий процес якої розглядався у Міжнародному суді ООН з 2004 по 2009 рік та виник у результаті територіальної суперечки між Румунією та Україною. Спир між Румунією та Україною стосувався розмежування відповідних континентальних шельфів та виключної (морської) економічної зони. Причиною звернення до Міжнародного суду ООН став острів Зміїний, що розташований у Чорному морі, а саме вирішення його юридичного

статусу. Румунська сторона стверджувала, що Зміїний – не острів, а скеля. У своєму рішенні від 3 лютого 2009 року Міжнародний Суд ООН підтвердив українську приналежність о. Зміїного та наявність українських територіальних вод навколо острова.

За роки існування ООН було прийнято багато важливих документів, у тому числі Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція ООН про права дитини 1989 р., Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. Не менш важливою є діяльність ООН щодо недопущення поширення війн. Прикладами успішного виконання своїх функцій є допомога у вирішенні конфліктів у Сальвадорі, Гватемалі, Камбоджі та багатьох інших країнах.

Організація Об'єднаних Націй нині переживає досить складні часи через те, що у світі все одно продовжує існувати напруженість між найвпливовішими державами,

проте діяльність організації допомагає у вирішенні як політичних, так і соціальних, гуманітарних проблем.

Висновки. Ліга Націй та Організація Об'єднаних Націй були створені з метою недопущення збройних конфліктів після Першої та Другої світових війн відповідно. Кожна з цих організацій мала певні переваги й недоліки. Ліга Націй стала фундаментом для подальшого розвитку мирного врегулювання спорів, проте вона не змогла зупинити початок Другої світової війни. Саме через це багато здобутків організації не згадуються. Створення Організації Об'єднаних Націй стало реакцією на Другу світову війну. В діяльності організації знаходять місце й помилки, але вони не такі значні порівняно з Лігою Націй, адже творці ООН намагалися оновити наявну на той час міжнародну систему і заповнити прогалини в ній. Проте, незважаючи на все, внесок цих організацій у подальший розвиток міжнародного права є значним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусев В.І. І. Кант: філософське обґрунтування ідеї миру. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18. *Філософія та релігієзнавство*. С. 8–16. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9696> (дата звернення: 25.03.2020).
2. Статут Ліги Націй. URL: <http://www.hist.msu.ru/Departments/ModernEuUS/INTREL/SOURCES/Legnatust.htm> (дата звернення: 25.03.2020).
3. Баранова Е.В., Сагимбаев А.В. Установление иракско-турецкой границы и проблема будущего общин после Первой мировой войны. *Вестник РУДН. Серия «Международные отношения»*. 2008. № 1. С. 68–84. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ustanovlenie-iraksko-turetskoj-granitsy-i-problema-buduschego-obshchin-posle-okonchaniya-pervoy-mirovoy-voyny/viewer> (дата звернення: 25.03.2020).
4. Баймуратов М.О. Міжнародне право : підручник. Харків : Видавничий дім «Одіссей», 2002. 673 с.
5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 25.03.2020).
6. Гехт А.Б. Роль Аландского вопроса в отношениях Швеции и Финляндии в период между двумя мировыми войнами. *Молодой ученый*. 2014. № 5. С. 384–387.
7. Northedge F.S. *The League of Nations: Its Life and Times 1920–1946*. New York : Holmes & Meier, 1986. 342 p.
8. Wilson D. *Leonard Woolf: A Political Biography*. London : The Hogarth Press Ltd, 1978. 282 p.